

400-osioms VILNIAUS UNIVERSITETO ĮKŪRIMO METINĖMS

V. DRĖMA

ESTETINĖS MINTIES RAIDA LIETUVOJE 1770—1832 m.*

II

1. *Grožio* reikšmę žmogaus privačiame ir visuomeniniame gyvenime J. Sniadeckis labai vertino ir suprato jo didelę įtaką žmonėms, ypač siekiant įgyti jų prielankumą, simpatiją. Dažnai grožis nugalai tai, ko neįstengia nugalėti protingiausi argumentai. Grožio yra gamtoje ir dailės kūrinuose. Esti tikras grožis ir netikras gražumas, gilus grožis ir paviršutiniškas.

„Kas yra tikras grožis? Dar niekas į šį klausimą neatsakė. Gražiu laikome tai, kas mums patinka, kas teikia malonumą. <...> Tai, kas patinka vieniems, nepatinka kitiems; tai, kas iš pradžių patiko, tas vėliau nusibosta, įkyri, nepatinka <...> Tikras grožis privalo turėti pastovius savo bruožus, tvirtus ir visuotinius, privalo patikti visur ir visiems. Taigi ir jis privalo remtis protu, kuris yra visų pastovių ir visuotinių dėsnių arbitras. Dailėje galioja tvarkos, proporcijų, perspektyvos dėsniai, šviesos, šešėlių, spalvų dėsningumai, kurie imami iš įvairių mokslų ir kuriais atpažįstamas ir seikėjamas grožis <...> Gali grožiu tapti reikalas, patogumas, nauda, tikslas, uždavinio atlikimas arba visa, kas sąlygoja mūsų išgyvenamą tikrą malonumą ir kas aptarta bei suderinta su proto reikalavimais“¹. Bet dėl grožio vėl kyla abejonių. Juk daugiausia mums patinka tie daiktai, kurių grožį jaučiame, bet nepajėgiame išsiaiškinti, kitaip sakant, kai protas nepajėgia suvokti, kas mums patinka. Nors dar neatrasti „tikrojo grožio“ dėsniai, bet reikia tikėtis, jog kada nors juos atskleis protas. O kad šitai atliks protas, rodo tai, jog: 1) amžiną estetinę vertę turi tie kūriniai, kurie atlaikė „griežtą proto kritiką“; 2) tik tada dailė žydi ir klesti, kai jai talkininkauja įvairūs mokslai; 3) estetinis skonis smunka ir genda, kai meninė kūryba nutolsta nuo proto kontrolės ir jo vadovavimo; 4) tik protu paremta analizė pajėgia atskleisti subtiliausias estetinių reiškinių atmainas, skirtumus, panašumus ir bendrumus, suvokti grožio apraiškų turtingumą. „Tikras grožis yra amžinas ir nesenstantis, jeigu jis remiasi tyrais jausmais ir sveiku protu“.

* Pirmoji straipsnio dalis paskelbta „Problemos“, 1977, Nr. 2 (20).

¹ Dzieła Jana Śniadeckiego.— Warszawa, 1837, t. 3, s. 263—264.

„Tikras patvarus ir nemirtingas grožis dailėje yra tas, kuris remiasi tiesa arba, kaip esame įpratę sakyti, kuris sutampa su gamta“². „Didžiausia tikrojo grožio puošmena yra paprastumas“.

Grožio prigimtį, J. Sniadeckio nuomone, vienodai lemia objektyvūs reiškiniai, pavyzdžiui, architektūros grožį „beveik visiškai lemia jos pagrindų matematiniai santykiai, panašiai kaip muzikoje, tapyboje ir kitose dailės šakose“, lemia taip pat subjektyvūs reiškiniai, t. y. žmogaus pojūčių fiziologija. „Regėjimo pojūčiai grindžia malonius matymo įspūdžius“. Kitaip grožis būtų tik reliatyvus reiškinys, priklausomas nuo žmogaus psichologijos dėsningumo ir individualios psichinės struktūros. Pagaliau daiktų grožis priklauso nuo jų paskirties, kaip, pavyzdžiui, svarbiausias architektūros privalumas — jos patogumas.

Nors J. Sniadeckis puikiai žinojo žmogaus psichikos mechanizmo dėsningumus ir estetikų išgyvenimų priklausomybę nuo jų, tačiau, darydamas galutines išvadas, liko ištikimas seniai atgyvenusioms antikinio pasaulio pažiūroms, kad grožis kyla tik iš objektyvių fizinių daiktų savybių.

Estetiniuose išgyvenimuose suteikęs prioritetą protui, pats jis laikėsi elitinių pozicijų ir teigė, jog „tikrąjį grožį“ gali suprasti tik labai išsimokslinę žmonės. „Visi myli grožį, bet ne visi sugeba jį pažinti“.

2. Estetikų išgyvenimų elitiškumas ypač išryškėja, kai J. Sniadeckis analizuoja skonį. Skonis — tai pagrindinis estetikų reiškinų vertintojas, „išdirbtas“ kriterijus. „Skoniui vadinamas pažinimas, kuris skiria grožį nuo bjaurumo gamtoje ir dailėje“. „Skonis — tas subtilus grožio jutimas — yra įgimtas ir auklėjimu gali būti ugdomas, tobulinamas, „išdirbamas“. Skonis — tai saiko jutimas, vidinė drausmė.

„Klysta tie, kurie mano, kad skonis — tai įkvėpimas ir priklauso vien nuo jausmų <...> Klysta ir tie, kurie skonio pajėgų ieško pačiame prote. Tiesa, protas yra grožio teisėjas, bet ne pats vienas, o kartu su vaizduote“. Jeigu skonis priklauso nuo proto ir nuo jausmų, tai jų reikšmė estetiniam vertinimui nėra vienoda: vienų žmonių daugiau pasireiškia protas, kitų — jausmai. Todėl tiek įvairių skonio vertinimų³.

3. Pagrindinis *meninės kūrybos uždavinys* — kurti grožį. „Kiekvienas geras dailės kūrinyje privalo būti gražus“. Tačiau gamtos grožis yra tobulesnis už bet kurio dailės kūrinio grožį. Gamta yra bet kurios meninės kūrybos šaltinis. „Gamta yra gražiausių metaforų, paveikslų, palyginimų, netgi pagrindinių tezių ir argumentų lobynas. Ji yra pats skalsiausias penas vaizduotei. Išsimokslinimas nepajėgia patenkinti visų intelektualinių poreikių, nes minties išradingumo vaisiai negali duoti tiek, kiek duoda kūrėjo vaizduotei atminties lobynas“⁴. „Dailė nekuria, ji tik tobulina ir plečia tai, ką jau yra sukūrusi gamta“⁵. Kadangi kūrėjas visą medžiagą savo kūriniui ima iš gamtos, tai jis turi siekti, kad

² Ten pat, p. 4.

³ Ten pat, p. 266.

⁴ Ten pat, t. 4, p. 90.

⁵ Ten pat, t. 3, p. 152.

jo meninės kūrybos tiesa atitiktų gamtos tiesą. „Tiesą maloniausia girdėti ir lengviausia pasakyti“. „Dailės sutarimas su gamta — tai aiški tvarka kūrinyje, tam tikras saikas, proporcija ir elementų tarpusavio harmonija“. „Kiekvienas kraštutinis perlenkimas pažeidžia tiesą“.

Po 1818 metų J. Sniadeckis gamtoje rado ne vien grožį, bet ir tai, kas jam prieštarauja. „Apskritai gamta didelė ir didinga, tačiau jos pavieniai reiškiniai ir žavi, ir verčia pasišlykštėti, atspindi grožį ir bjaurumą, peną ir nuodus, sveikatą ir ligas, jaunatvę ir senatvę. Taigi klaidinga manyti, kad gamtos reiškiniai, paimti be atrankos, visuomet gali patikti ir gali būti poetinio grožio šaltinis“⁶. J. Sniadeckis klasicistiniam dailininkui palieka teisę tą gamtos grožį „taisyti, taurinti, tobulinti“.

4. Į dailės kūrinį kūrėjas įneša ir savąjį indėlį. Tai jo *mintis*. „Gilios mintys yra meno kūrinio siela“. Jos moko, auklėja, džiugina žmogų ir stiprina visuomenę. Antra vertus, „dvasios galių tobulėjimą lemia visuomeninis gyvenimas“.

5. Daugiausia dėmesio J. Sniadeckis kreipė į kūrėjo kūrybinį aparatą, į tas dvasios galias, kurios lemia dailės kūrinio vertę, jo visuomeninę reikšmę, kūrybinio mechanizmo struktūrą.

Pirmenybę jis teikė *protui*, blaiviam samprotavimui, išmintingam sprendimui. Proto kontrolė meninėje kūryboje garantuoja kūrinio nemirtingumą, daugumos pripažinimą. „Tikras grožis dailėje nebijo proto, priešingai, visiškai pasiduoda jo išbandymams <...> Juo ilgiau ir giliau protas žvelgia į dailės kūrinį, juo kruopščiau analizuoja detales, juo daugiau jame randa tiesos ir talento <...> Netgi pats skonis dailėje, man atrodo, yra ne kas kita, kaip tik instinktyvus protas“⁷. „Neprotingas grožis dailės kūrinyje yra arba laikinas ir menkutis, arba joks. Tai yra blizgesys, kuris vilioja mus savo naujumu arba iliuzoriškumu, kol jo protas neišblaškys arba neužgesins“. „Protas yra tik melagingo gražumo priešas, bet ne tikrojo“. „Pats protas nėra grožio atradėjas dailėje, bet tik jo teisėjas“⁸.

Tačiau sykį J. Sniadeckis buvo suabejojęs šiais proto privalumais meninėje kūryboje: „Visiškai sutinku su Paskaliu, kuris teigė, kad skonis miršta ten, kur protas pradeda jį knibinėti“⁹.

6. Daug dėmesio meninėje kūryboje J. Sniadeckis skyrė *jausminiams išgyvenimams*. Jis puikiai suprato ir atitinkamai vertino kūrėjo sugebėjimą sujaudinti savo skaitytoją, klausytoją ar žiūrovą. Čia, jo nuomone, slypi visas dailės veiksmingumas bei auklėjimo įtaigumas, be kurio dailė prarastų savo reikšmę visuomenėje. Tik bijojo, kad jausmai visiškai neužgožtų kūrybos, nes tai lengvai galėtų nuvesti dailę į šuntakius, į išsigimimą, į chaosą. „Iškalba yra gilaus sujaudinimo kūrinys, o tai yra reto talento įkvėpimas ir privilegija“. Atvirumo valandėlę

⁶ Ten pat, t. 5, p. 7.

⁷ Ten pat, p. 19.

⁸ Ten pat, p. 18.

⁹ Ten pat.

J. Sniadeckis prisipažino, kad, „kalbėdami žmoniškai apie gyvenimiškus reikalus, gerbiame protą, bet daugiau pasiduodame jausmams“¹⁰.

7. J. Sniadeckis sąmoningai vengė priešpastatyti protą jausmams. Priešingai, jis stengėsi kaip galima labiau juos suartinti, daryti juos vienas kito talkininkais, integruoti jų veiklos sferas. „Taigi, nenorėdami žmonių visiškai sužvėrinti, kai veikiame juos vien aistromis ir susijaudinimais, ir neketindami jų laikyti angelais, kai prabylame tik į jų protą, man atrodo, mes turime *sujungti jausmų jėgą su įtikinimo jėga*. Tokį kūrinių, kuriame šios dvasinės galios sudaro pusiausvyrą ir pagelbsti viena kitai, mes galime laikyti iškalbingu“¹¹. Kai kuriais atvejais leistina vyrauti arba protui, arba jausmams. Protas ar jausmai įvairiose dailės šakose vyrauja skirtingai, pavyzdžiui, poezijoje ir tapyboje gali vyrauti jausmai, o retorikoje ir architektūroje — racionalūs samprotavimai ir išmintingi argumentai. Daugiausia laisvių fantazijai galima teikti pramoninės dailės kūryboje, ornamentikoje.

8. Didžiausias vaidmuo meninėje kūryboje priklauso *vaizduotei*. Tai pati aktyviausia žmogaus kūrybinė jėga, padėjusi pagrindus visoms dailės sritims, sukūrusi visus dailės kūrinius. „Vaizduote vadiname žmogaus dvasinį sugebėjimą sieti vieną su kitu pojūčių įspūdžius, sudarinėti ir kurti iš jų vaizdus ir paveikslus, suteikti abstrakčioms proto sąvokoms pojūčiais apčiuopiamas formas. Tai sielos tapyba. Kaip proto dėka persikeliame iš pojūčių pasaulio į dvasios pasaulį, tartum į tiesos sostinę, taip vaizduotės dėka — iš dvasios pasaulio grįžtame į pojūčių pasaulį, lyg į pasakų, įvairenybių ir iliuzijų buveinę“¹². „Vaizduotė <...> naudojasi visų dvasios pajėgų veikla ir jų tvariniais. Gamtos vaizdai, žinios apie pasaulį ir žmones, visas lobynas atmintyje sukauptų žinių, iš kurių ji pasirenka tai, kas reikalinga, kas tinka to meto emocijoms, ir kuria vaizdus bei paveikslus, galinčius ką nors išreikšti ar pasakyti. Vaizduotės veiklai nepakanka realaus ir matomo pasaulio, ji išgalvoja ir sukuria sau naują pasaulį, iliuzijų ir keistenybių pasaulį, derina jį su realaus pasaulio reiškiniais, kad galėtų savo mintims suteikti gyvumo, naujumo, įvairumo, vaizdingumo ir stebinti jomis kitus, pavergti juos <...> Pirmasis vaizduotės uždavinys yra ne įtikinti, o iliuzijomis sužadinti smalsumą, atkreipti kitų dėmesį, stebinti, jaudinti, būti žaisminga, patikti“¹³.

„Pastabaus, jautraus, gyvos ir gajos vaizduotės poeto kūrybai nebūtinai reikia mokslo, nes jo sukurtas vaizduotės pasaulis yra jo minčių ir šaltinis, ir dirva“. „Poetams ir romanistams leistina žaisti ir savavaliau- ti vaizduotės pasaulyje, kurį jie susikuria skaitytojų pramogai“¹⁴.

„Tapyboje, skulptūroje, muzikoje, architektūroje ir įvairiose pramoninės dailės šakose vaizduotė itin aktyviai kuria estetinį idealą, rink-

¹⁰ Ten pat, p. 94.

¹¹ Ten pat, p. 93—94.

¹² Ten pat, p. 275.

¹³ Ten pat, p. 278—280.

¹⁴ Ten pat, t. 3, p. 227.

dama gamtoje pasklidusias grožio apraiškas, telkia jas, atrenka, pritaiko kur reikia ir sukuria kūrinį, artimą tobulam grožiui <...> Dailės kūriniai niekad nėra gamtos kopijos ar aklas jos sekimas, kūrėjas dažniausiai pataiso ir patobulina gamtos vaizdą. Tai yra vaizduotės veikla. Kad dailės kūrinys vaizduotė nesuklystų, neprasilentų su tiesa, jai reikia daugelio mokslų paramos, pavyzdžiui, anatomijos, geometrijos, perspektyvos dėsnių žinojimo, optikos, mechanikos ir kt.“¹⁵ Dailės kūriniai savo žavesiu ir įtaigumu gali tarnauti dorai, gėriui, žmogaus tobulėjimui, taip pat blogiui, ištvirkimui, moraliniam smukimui. Visa tai priklauso nuo to, kas valdo vaizduotę. Meninėje kūryboje vaizduotę privalo valdyti tiek protas, tiek išugdytas skonis.

Žmogaus vaizduotė, kaip kūrybiškai pajėgiausia dvasios jėga, sugeba kurti ir gera, ir bloga. Kai vaizduotės vadžios palaidos, ji pasiduo-da gyvuliškiems žmogaus instinktams ir kuria amoralius, nesveikus, pik-tus, žalingus, neteisingus, neleistinus dalykus. „Vaizduotė ir aistros be proto vadžių visuomet yra žalingos ir neleistinos, o proto valdomos jos yra išganingos ir gera darančios“¹⁶. Neapsišvietusių žmonių vaiz-duotė vadovaujasi jausmais bei aistromis ir kuria prietarų pasaulį. Mo-kytų žmonių vaizduotę valdo protas ir išmintis: ji kuria mokslą ir tech-niką, o dailėje — patvarios meninės vertės, skoningus kūrinius. Pirmuo-jų atveju vaizduotė vadinama fantazija, antruoju — imaginacija. „Mūsų fantazija reiškiasi tuo, kad Mėnulio dėmėse mes matome valstietį arba raitelį, debesyse — žmonių ir visokių žvėrių figūras. Sambrėškoje, rū-kuose arba dulkių sūkuriuose vietoj smulkių daiktų, krūmų, paukščių išivaizduojame žmones, pilis, bokštus, įvairius vaiduoklius“¹⁷.

„Vaizduotė — tai didelė ir vertinga žmogaus dovana. Kad ji būtų laki ir naudinga, privalo gerbti papročius ir visa tai, kas sudaro žmo-gaus ir visuomenės laimės pagrindą, privalo padėti, o ne trukdyti žmo-gui tobulėti. Didindama savo išradimus ir turtus, vaizduotė privalo būti drąsi, o kartu drausminga ir turėti gėdos jausmą“¹⁸.

9. Su vaizduotės veikla susijusios ir *asociacijos*, kurios mene ir es-tetikoje taip pat yra labai reikšmingos. Asociacijos — tai sugebėjimas vienais vaizdais ir nuotaikomis sužadinti vaizduotėje kitus vaizdus, pri-siminimus, refleksijas pagal panašumą arba kontrastą, pagal priežastį arba pasekmę. Kiekvieno žmogaus dvasinė konstrukcija yra savita, to-dėl ir asociacijos esti skirtingos, jos priklauso nuo ankstesnių žmogaus išgyvenimų gausumo. Jautrioje talentingo kūrėjo vaizduotėje rezgasi naujos asociacijos, kurios žinomiems daiktams ir reiškiniams suteikia naują prasmę ir praturtina mūsų protą bei jausmus¹⁹.

10. J. Sniadeckis pripažino labai didelį, jeigu ne esminį, *įgimtą ga-bumą, arba talento, vaidmenį* meninėje kūryboje. Aiškindamas šį reišk-

¹⁵ Ten pat, t. 5. p. 287.

¹⁶ Ten pat, p. 290.

¹⁷ Ten pat, p. 276.

¹⁸ Ten pat, p. 295.

¹⁹ Ten pat, p. 203—207.

kinį, jis laikosi ne klasicizmo, o daugiau romantizmo pozicijų. „Iškalbos menas — tai ne mokslas, o talento paslaptis“. „Kaip poetas, taip ir oratorius turi turėti talentą“. „Talentas savo nepaprasta valia gali pažeisti kūrybos taisykles, pasirodyti tobulas ir sugriauti visas mūsų metafizines teorijas, nes tai yra asmenybė, kurios kelių ir ribų nei išvardyti, nei išaiškinti negalima“²⁰. „Talentingas, išsimokslinęs, jautrus, pažįstantis pasaulį žmogus gali beveik nepaisyti jokių kūrybos nuostatų, kai nori gerai kalbėti ir rašyti apie dalykus, kuriuos yra gerai supratęs ir pažinęs. Jis pats susidaro tas nuostatas ir laikosi jų <...> įkvėpimas jam nurodo, kokios yra padorumo taisyklės“²¹.

Toliau J. Sniadeckis ima kiek siaurinti talento visagalybę. „Talentas, sakau, ir minčių turtingumas — tai dvi neatskiriamos geros kūrybos sąlygos. Gerai rašyti — vadinasi, gerai mąstyti, gerai reikšti savo mintis“²². „Genijus — tai proto ir vaizduotės išradingumo jėga“.

11. Meninė kūryba pagrįsta ne vien dvasiniais kūrėjo privalumais, bet ir išoriniu, ypač visuomeniniu, gyvenimu. Kiekvienos tautos meninėje kūryboje J. Sniadeckis ieškojo *specifinių nacionalinių bruožų*, kuriuos „lemia klimatas, amžius, tautos dvasia ir charakteris, papročiai, visuomeninė santvarka ir pavyzdžiai, į kuriuos nusižūri poetai ir oratoriai“²³. Šie veiksniai, kaip specifinės nacionalinės mokyklos formatoriai, minimi ir 1815 m. konkursiniame uždavinyje kandidatui į Estetikos katedros vedėjus. Tai rodo, kad J. Sniadeckis atsisakė klasicistinės universalumo teorijos.

12. Kiekviena meninės kūrybos sritis turi savų dėsningumą, ir tų sričių skirtumai yra didesni, negu jų kūrybiniai ir estetiniai bendrumai. Lygindamas *vaizduojamosios dailės ir literatūros kūrybinius bendrumus*, J. Sniadeckis neigia Horacijaus teiginį „ut pictura poesis“. „Visus paskolintus iš vaizduojamosios dailės dėsnius (ir taikomus literatūroje), stročiau juos peržvelgęs, laikau esant tolimus, dirbtinai taikomus, grynai metafiziškus, visai nereikalingus literatui. Ar sakyta kur nors istorijoje, kad didieji graikų rašytojai ir oratoriai vaikščiotų į Fidijaus ar Apleso dirbtuves iškalbos mokyti ir ugdyti savo rašto skonį <...> Rašto skonis turbūt ne tas pat, kas skonis kitose vaizduojamosios dailės srityse. Tai, kad dailės kūrinius paprastai visi mėgsta, tik įrodo, jog žmogaus širdis yra linkusi prie visko, kas gražu <...> Literatai teduoda savo mintims išreikšti tik tokias puošmenas ir priemones, kokias jiems įkvėpė jų pačių nuojauta, o kitką — palikime kiekvieno jų talentui ir sugebėjimams“²⁴.

J. Sniadeckis mano, kad literatūrinė kūryba, palyginti su vaizduojamosios dailės kūriniiais, iš tradicijos pirmauja, ir kiek demagogiškai argumentuoja šių dviejų meninės kūrybos sričių tarpusavio ryšius (ži-

²⁰ Ten pat, t. 4, p. 95.

²¹ Ten pat, p. 120.

²² Ten pat, p. 89—90.

²³ Ten pat, t. 5, p. 189.

²⁴ Ten pat, t. 4, p. 125—127.

nome, jog visais laikais literatai glaudžiai bendravo su dailininkais, ypač Periklio laikais Atėnuose). Vienu metu jis norėjo visai panaikinti universitete dailės dalykų katedras, bet kuratorius A. Čartoriskis jį sulaukė ir netgi liepė jas sustiprinti, pakviečiant dėstyti J. Saundersą.

13. Vertindamas meninį palikimą ir *epochų stilius*, J. Sniadeckis iš esmės vadovaujasi klasicizmo kriterijais. Gotikinę architektūrą jis vadina „pagadinto skonio“ kūryba. Panašiai vertina ir baroką. Ypač peikia nesaikingą pastatų puošimą skulptūromis, ornamentine lipdyba, kolonomis, paveikslais. „Skulptūrų panaudojimas <...> tai neapgalvotas perkrovimas puošmenomis, kurių pastebime prancūzų grožybėse (rokokinėse) bei vokiečių išmarginimuose. Tai žaloja skonį, o pastato didingumas dažniausiai sumažėja ir sunyksta“. Panašiai tapyti „arabeska, kuriais didysis Rafaelis išniekino savo teptuką <...> tuo keistuolišku vaizduotės ištvirkimu“²⁵.

14. *Klasicistinės* dailės bei architektūros vertinimą J. Sniadeckio estetikoje nedaug randame, nors šis stilius jam labiausiai prie širdies. Ypač pasigendame teigiamų pavyzdžių, kuriais jis pats žavėtusi. Anksčiau pasisakymuose randame net kritiškų pastabų, ypač klasicistinės architektūros atžvilgiu. Pavyzdžiui, jis peikia nesaikingą grynai utilitarinės paskirties pastatų puošimą kolonomis. Kritikuodamas klasicizmo urbanistinius sprendimus, jis sako, kad jeigu „ištisu gatvių bei aikščių užstatymas vienodais namais iš pirmo žvilgsnio gali patikti, tai vėliau tampa nuobodus ir nemalonus“²⁶, kaip, pavyzdžiui, Turino mieste, kuriuo taip žavėjosi K. Bogušas.

Panašiai, bet labai atsargiai jis iš pradžių vertino ir antikinę graikų bei romėnų daile, architektūrą, literatūrą, kurios klasicizmui buvo didžiausias autoritetas. Antikinę graikų architektūrą jis laiko „reliatyviai tobula“, nes ji nėra kūrybinių galimybių riba. Panašiai vertinama ir visa antikinė graikų bei romėnų dailė. „Graikų ir romėnų kūriniai tapo mums pavyzdžiais <...> tuo jie ir privalo būti <...> Rafaelis, Mikelandželas, Koredžas etc. tapybai yra tobulybės pavyzdžiai, bet ne formos multiplikavimui“²⁷. „Mes šiandien netikime tuo, kuo tikėjo senovės graikai ir romėnai, todėl jų mitologija retai šiandien panaudojama geroje poezijoje“. „Norėjome pamėgdžioti Ciceroną, Sokratą, Bekoną ir kitus, bet juk jie nerašė šių dienų mokykloms ir jaunimui“²⁸.

Šis atsargumas po 1818 metų staiga dinga, ir antikinė kultūra J. Sniadeckiui buvo idealus pavyzdys. „Graikai ir romėnai turėjo tikrą skonį, žinojo, kas yra tikrasis grožis“. „Horacijaus dėsniuose matau tiesos ir grožio pavyzdį, matau pasaulio ir žmonių sielos apraiškų pažinimą, matau daile, mokslų patobulintą“²⁹.

²⁵ Dziennik Wileński, 1815, t. 1, s. 98.

²⁶ Ten pat, p. 183.

²⁷ Dzieła Jana Sniadeckiego, t. 4, s. 26.

²⁸ Ten pat, p. 116.

²⁹ Ten pat, t. 5, p. 19.

„Kalbos paprastumas yra didžiausia minties puošmena ir kalbos tobulumo savybė“. Tačiau paprastumas — tai ne tas pat, kas prasčiokiškumas.

15. Daugiausia įdomių minčių J. Sniadeckis yra pasakęs apie *romantizmą*, iš pradžių entuziastingai grįsdamas jam kelią, o vėliau jį smerkdamas ir neigdamas. Jau 1814 metais iškilmingo akademiškos mokslo baigimo kalboje J. Sniadeckis šlovina caro Aleksandro I-ojo vaidmenį 1812 metų karo pergalėje ir sako, kad antikinėje graikų literatūroje ir dailėje sukurtas sąmoningai sudievinatas herojus netinka dabarties didvyriškiems žygiams atspindėti. „Visi šie skolinti antikiniai šarvai ir togos čia nebereikalingi <...> Tada dailė kūrė pasakišką didybę, dabar reikia tikslaus tikros didybės atvaizdo. Dabar reikia tik tiesos įkvėpto talento, įvykių didybės pažadinto, naudos reikšmingumo paskatinto <...> Žiūrėdami į graikų kūrinius, stebimės, ką sugeba talentas, kurdamas prasimanymų ir pataikavimo meną. Stebėdami Aleksandro žygių paveikslus, mes žavimės ir būsimos kartos žavėsis ir mokysis iš jų“³⁰. Šitaip J. Sniadeckis nuvainikavo antikinę heroiką. Reikia pažymėti, kad pačioje 1813 metų pradžioje Lenkijos Generalinė Konfederacija, sutikdama iš Rusijos grįžtančius karius, jų didvyriškumą priešpastato „makedoniečių ir antikinės Romos herojų mitologiniam nemirtingumui“ ir iškelia jų tikrai tragišką, krauju srūvantį, nepalyginamai didesnę didvyriškumą.

J. Sniadeckis ne visuomet tikėjo proto diktatūra kūrybos psichologiniame procese. Dažnai jis suabejodavo, ar viskas jau taip aišku estetikoje ir meninėje kūryboje. Juk kiekvienas kūrėjas — tai ne vien žmogus, bet asmenybė. Vienas nuo kito žmonės skiriasi savo charakteriu, temperamentu, išsilavinimu, kultūra. „Žmonės — tai ne geometrinės figūros, o jų interesai — ne matematiniai kiekiai, bet nepaprastai painių aistrų, įspūdžių, norų, pažiūrų, išsiauklėjimo, visuomeninių ryšių, politinių, religinių, klimato ir panašių veiksnių mišiniai, tai beveik visa, kas mus jaudina ir veikia ir ko negalima pažinti, o tik jausti, įspėti“³¹. Dėl to „kiekvienas žmogus turi savąjį reiškimosi stilių“. Kas žino, ką pasakyti, tas moka pasakyti aiškiai, jausmingai ir vaizdžiai.

Žmogaus dvasios apraiškose ir sąlygojančių pojūčių organų fiziologiniuose procesuose dar daug kas neištirta, daug paslapčių. „Nelengva nuplėšti tą uždangą, pamatyti tai, kas patinka ir kodėl patinka, parodyti visą kūrybos meno žavesį <...> Gerai dailininkas, tapydamas daiktus, nesąmoningai nutapo gerai“³². J. Sniadeckis visiškai pritaria poetui I. Krasickiui, kad „išradingumas daugiau gali, negu protas“.

Diametraliai priešingai pasikeitė J. Sniadeckio estetinės pažūros nuo 1818 m. gruodžio mėnesio, kai jis parašė poleminių straipsnių „Apie

³⁰ Ten pat, t. 3, p. 104—105.

³¹ Ten pat, p. 228.

³² Ten pat, t. 4, p. 86.

klasikinius ir romantinius raštus“ ir tapo entuziastingas klasicizmo šalininkas ir mirtinas romantizmo priešas.

„Romantizmas yra atskira, neva nauja poezijos rūšis, kuri gerbia, gaivina ir su gailėsiu bei ilgesiu prisimena praeitį, atkuria įvykius, kurie domino riterių laikų žmones. [Kitur jis sako, kad šlovinti praeitį kai kada leistina ir naudinga, ypač toms tautoms, kurios turėjo garbingą praeitį, o dabar neteko savarankiškumo ir visų laisvių.] Manau, jog romantizmas literatūrai ir švietimui tikrai žalingas ir dėl to, kad nesilaiko meninės kūrybos taisyklių, savo laisvai kunkuliuojančioje vaizduotėje kuria idealus, ieško naujų mokymo ir pramogų būdų. Dėl to graikų ir romėnų grožybės, lyg pakirpti ir sugeometrinti sodai, ne taip patinka jiems, kaip vešlios Azijos stepės ir krūmokšniai. Jie geriau mėgsta laukinę, o ne dailės kūriniais pagražintą gamtą. Mano supratimu, klasiška yra tai, kas suderinta su poetikos dėsniais, kuriuos prancūzams sukuria Bualo (Boileau), lenkams — Dmochovskis, o visoms apsišvietusioms tautoms nustatė Horacijus. Romantizmas gi — visa tai, kas šiems dėsniams nusižengia, nusikalsta“³³.

Kaip amžina yra gamta, amžina tiesa, nekintama žmogaus prigimtis, jo psichologija, jo santykiai su gamta, taip amžini yra ir jo bendravimo su gamtos ir žmogaus atkurtu grožiu dėsniumai, jo emocinių išgyvenimų dėsniumai. Horacijaus nuostatai poezijai galioja jau 2000 metų ir dar tiek galios dėl to, kad jie pagrįsti žmogaus dvasinių išgyvenimų dėsniumais.

Svarbiausi kaltinimai romantikams šie.

Jie įveda į savo kūrinis raganų sąskrydžius, vaiduoklius, burtininkus, velnių ir angelų dialogus ir kitas liguistos vaizduotės sukurtas būtybes. Perkelia skaitytojus į barbariškumo ir obskurantizmo laikus. Propaguoja prietarus, mistiką. Griauna visus dabartinio mokslo ir švietimo pasiekimus.

Romantikai reikalauja vaizduotei nežabotų laisvių, „manydami, kad laisvoje paleistuvystėje pagimdys stebuklus“. Normalų ir sveiką ryšį su tikrove pakeitė jų liguisti kliedėjimai.

Romantikai paneigia proto kontrolę meninėje kūryboje ir absoliutizuoja visagalią jausmingumą bei aistras. Jie tiki, kad be proto kontrolės jų siela gali tiesiogiai kalbėtis su dievu ar pikta dvasia ir išgauti iš jų visokius apreiškimus, pranašystes, atskleisti visas paslaptis, kurių mokslai lig šiol nepajėgė įimti.

„Romantikai kursto vaizduotę maištauti prieš protą“, priešpastato vienas žmogaus dvasios jėgas kitoms, skaldo žmogaus asmenybės vieningumą. „Gražiausi žmogaus sielos kūriniai — tai visų dvasios galių taikos, sutarimo ir harmonijos vaikai, kuriuos gimdydamos jos vienijasi ir gelbsti viena kitą“³⁴.

³³ Ten pat, t. 5, p. 1—2.

³⁴ Ten pat, p. 24—25.

Pašalinėmis digresijomis romantikai sąmoningai gadina tikroviškumo iliuziją mene, nelaukta nutraukia vaizdo ir veiksmo seką, blaško dėmesį.

Romantikų ambicija reikalauja būti originaliems bet kuria kaina, tik ne nuoseklaus mokslo ir darbo dėka.

Romantikai lyg mugės juokdariai tyčiojasi iš skaitytojų, dumdami jiems akis nebūtomis pasakomis.

„Bėkite nuo romantizmo, kaip nuo maro ir išdavystės mokyklos!“³⁵

³⁵ Ten pat, p. 23.